

خوارج

خوارج از فرقه‌های **مسلمان** است. در روزهای پایانی **جنگ صفین** با **امیرالمؤمنین (علیه‌السلام)** به مخالفت برخاسته و **حکم** به **کفر** وی و **جواز جنگ** با او کردند. اینان و کسانی که **اعتقادات** آنان را داشتند، خوارج نامیده شدند. در **روایات** از آنان به «**مارقین**» نیز تعبیر شده است. خوارج به لحاظ شورش علیه امام (علیه‌السلام) و **نقض بیعت**، **باغی** به شمار آمده و محکوم به احکام باغی‌اند و به لحاظ اعتقادی کافرند.

فهرست مندرجات

- ۱ - توصیف اجمالی خوارج
- ۲ - فرقه‌های خوارج
- ۳ - احکام خوارج
- ۴ - شورش‌های خوارج
- ۵ - اصول اعتقادی خوارج
 - ۵.۱ - تکفیر
 - ۵.۱.۱ - فرع اول
 - ۵.۱.۲ - فرع دوم
 - ۵.۲ - خلافت
- ۶ - پانویس
- ۷ - منبع

توصیف اجمالی خوارج

خوارج از فرقه‌های **مسلمان** است. از احکام آن در برخی **ابواب فقه**، **نظیر صلاة، حج، جهاد، نکاح، صید و ذباجه** و **ارث** سخن گفته‌اند. کسی که **بیعت** خود را با **امام (علیه‌السلام)** شکسته و بر او خروج کرده است «**باغی**» و «**خارجی**» نامیده می‌شود. این گروه در جریان **جنگ صفین** پس از قضیه «**حکمت**» از اکثریت مسلمانان جدا شدند. آنان معتقد بودند حکمت، خلاف بوده، همگی به ویژه **امام علی (علیه‌السلام)** باید از این لغزش **توبه** کنند. و در روزهای پایانی جنگ صفین با امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) به مخالفت برخاسته و حکم به **کفر** وی و **جواز جنگ** با او کردند. اینان و کسانی که اعتقادات آنان را داشتند، خوارج نامیده شدند. در روایات از آنان به «**مارقین**» نیز تعبیر شده است. [۱] [۳]

خوارج جمع خارجی و در اصطلاح عام به معنای سرکشی و شورش علیه **امام** مورد پذیرش **مسلمانان** است، [۴] و در معنای خاص به دومین اختلاف میان مسلمانان اشاره دارد که در سال‌های ۳۶ و ۳۷ هجری پس از جنگ صفین و پذیرش حکمت رخ نمود و منجر به پیدایش فرقه‌ای مستقل به نام خوارج گردید که بر ضد امام علی (علیه‌السلام)، **معاویه** و پذیرش حکمت شوریدند و با امام جنگیدند. [۴] [۵] [۶]

سرانجام دوازده هزار نفر به رهبری **عبدالله بن وهب** در اطراف **کوفه** گرد آمدند. اما امام (علیه‌السلام) و برخی از **اصحاب** او بارها با خوارج **مناظره** و مباحثه کردند. در نتیجه شماری از این کسان، موضع خود را رها کردند. سرانجام به دنبال **قتل** فجع یکی از صحابه، امام علی علیه‌السلام تصمیم به دفع **فتنه** خوارج گرفت. جنگی روی داد که به **جنگ نهروان** شهرت یافت در این پیکار خوارج کاملاً سرکوب شدند. بازماندگان خوارج پس از نبرد نهروان در **عراق** و دیگر مناطق اسلامی به فعالیت خود ادامه دادند. [۷]

کشته شدن شمار زیادی از مردان خوارج، بازماندگان خوارج را سخت متاثر کرد. به گونه‌ای که بر آن شدند تا از امام علی (علیه‌السلام) **انتقام** بگیرند. طبق نقل مشهور، سه تن از بازماندگان نهروان تصمیم گرفتند سه تن از شخصیت‌های حادثه‌ساز **امت اسلام** را، که عبارت بودند از: امام علی (علیه‌السلام)، معاویه بن ابوسفیان و **عمرو بن عاص** از میان بردارند، تنها **عبدالرحمان بن ملجم** که مأمور کشتن امام علی (علیه‌السلام) بود، موفق شد.

در دوران **خلافت** چندماهه امام علی (علیه‌السلام)، تحریکات این گروه در کوفه و **بصره** متمرکز شد. با شهادت امام علی (علیه‌السلام) به دست ابن ملجم مرادی (یکی از خوارج) و به قدرت رسیدن معاویه و چیرگی وی بر سراسر قلمرو اسلامی خوارج دوره‌ای از جنگ‌های نامنظم را از سال ۴۰ قمری تا پایان خلافت **امویان** بر علیه امویان سازمان‌دهی کردند و از جدی‌ترین مخالفان سیاسی امویان محسوب می‌شدند. [۸] [۹] [۱۰] [۱۱] این فرقه در طول حیات خود به‌تدریج از فرقه‌ای سیاسی نظامی به فرقه‌ای اعتقادی مذهبی تحول و به شاخه‌های مختلف انشعاب یافت.

فرقه‌های خوارج

خوارج به شش فرقه اصلی **ازرقه**، **نجدیه**، **صفریه**، **عجارده**، **اباضیه** و **ثعالبیه** تقسیم می‌شوند. [۱۲] [۱۳] [۱۴] [۱۵]

- ۱- ازرقیه؛ که به وسیله **نافع بن ازرق** حنفی پایه‌گذاری بوده است. نافع نخستین انشعاب‌گر خوارج است
 - ۲- **نجدیه**: **نجدة بن عمر حنفی** از یاران نافع بود، اما از او جدا شده فرقهٔ نجدیه و یا نجدات را پدید آورد. علت اصلی انشعاب نجده، تدریج‌های فکری و عملی ازرقیان بود.
 - ۳- **اباضیه**: مؤسس این فرقه **عبدالله بن اباض تمیمی** است که احتمالاً در سال ۸۰ ه.ق در گذشته باشد. این فرقه از میانه روان خوارج به شمار می‌رفتند. [۱۶]
- محکمه**، **حکمیه**، **حوریه**، **مارقه**، **وهبیین**، **شراه** از دیگر نام‌های این فرقه است.

احکام خوارج

خوارج به لحاظ شورش علیه امام (علیه‌السلام) و نقض بیعت، باغی به شمار آمده و محکوم به احکام بغی‌اند و به لحاظ اعتقادی (انکار ضروری دین همچون مباح دانستن قتل حضرت علی (علیه‌السلام) و حکم به کفر آن حضرت)، کافرند و به لحاظ کینه و دشمنی با آن گرامی، ناصبی محسوب می‌شوند. بنابراین همه احکام کفر از قبیل **نجاست**،^[۱۷] **حرمت ذبیحه**،^[۱۸] ^[۱۹] و **عدم صحت ازدواج** مسلمان با ایشان،^[۲۰] ^[۲۱] بر آنان جاری است.

شورش‌های خوارج

پس از انتقال خلافت به معاویه در سال ۴۱ ه‍.ق، خوارج علیه معاویه و امویان قیام کردند. طی جنگی که بین خوارج و معاویه روی داد، خوارج شکست خوردند. در سال ۴۳ ه‍.ق این گروه با رهبری **مستورد بن علفه خارجی** در عراق شورش کردند و با **مغیره بن شعبه**، والی کوفه جنگیدند. در سال ۵۸ ه‍.ق که **عبدالله بن زیاد** فرمانروای مطلق العنان عراق بود، گروه زیادی از خوارج کشته شدند.

در دورانی که زیاد و فرزندش در عراق حکومت می‌کردند، خوارج سخت سرکوب شدند. نافع بن ازرق در بصره قیام کرد. در سال ۷۵ ه‍.ق **حجاج بن یوسف ثقفی** والی عراق شدیداً خوارج را سرکوب کرد.

در سال ۷۷ ه‍.ق خوارج با رهبری **شبيب بن رفاء** و **قطری بن فحانت** در کوفه و **اهواز** قیام کردند. در همین سال گروهی از خوارج یاد شده، پس از آن که شیبب در جنگ کشته شد، با فرماندهی قطری، که از آزارقه بود، به **طبرستان** کوچ کردند. اما مهلب فرمانده نظامی حجاج آنان را تا طبرستان تعقیب و سرکوب نمود. در سال ۱۰۰ ه‍.ق خارجیان عراق شورش کردند که در سال بعد سرکوب شدند. **بهلول بن بشر** در سال ۱۱۹ ه‍.ق در عراق دست به قیام زد که به وسیلهٔ عاملان خلیفه **هشام بن عبدالملک** فرو پاشیدند. در سال‌های پایانی خلافت امویان خوارج در عراق و دیگر جاها بر فعالیت‌شان افزودند. در سال‌های سال ۱۲۲ ه‍.ق تا سال ۱۲۴ ه‍.ق شورش‌هایی در **آفریقا** علیه امویان پدید آمد. در سال ۱۲۶ ه‍.ق تا سال ۱۲۸ ه‍.ق خوارج عراق با رهبری **سعید بن بهدل** و **ضحاک بن قیس** شورییدند در آن سال **ابوحمره خارجی** و **عبدالله بن یحیی** طالب الحق در **حضر الموت یمن** قیام کردند. در سال ۱۲۹ ه‍.ق **شیبان بن عبدالعزیز خارجی**، قیام کرد که به دست **عمر بن هبیره** والی عراق کشته شد. در سال ۱۳۰ ه‍.ق **شیبان بن سلمه خارجی** در **خراسان طغیان** کرد. در اواخر دوران اموی خوارج غالباً از **موصل** خروج می‌کردند و عمدتاً از **آل بکر** و **بنی‌شیبان** بودند. در این دوران **خالد قسری**، فرمانروای اموی عراق، شدیداً به سرکوب خوارج اهتمام می‌ورزید. پس از فروپاشی امویان و تاسیس خلافت **عباسیان**، قیام‌های خوارج همچنان ادامه یافت. در سال ۱۲۲ ه‍.ق گروهی از خوارج اباضی و نیز گروهی از صفریه در **عمان** خروج کردند که غالباً کشته شدند. در سال ۱۲۶ ه‍.ق خوارج **آذربایجان** قیام کردند. **معبد بن حرملة شیبانی** در سال ۱۳۷ ه‍.ق در جزیره شورش کرد و سال بعد کشته شد. فرقه‌ای از خوارج در سال ۱۳۹ ه‍.ق در **ارمنستان** قیام کردند. و از سال ۱۴۰ ه‍.ق تا آخر قرن سال سدهٔ دوم هجری) خارجیان یمن و موصل و خراسان و **سجستان** و جزیره مکرراً قیام کردند و جملگی شکست خوردند.

هنگامی که در اواخر سدهٔ دوم هجری **فیروان** به دست **ابوعبدالله شیعی** سال ۲۹۸ ه‍.ق گشوده شد و پس از آن **عبدالمهدی** سال ۳۲۲ ه‍.ق قدرت را به دست گرفت و حکومت **عبیدیان فاطمی** را در شمال آفریقا بنیاد نهاد، **ابو بزید نکاری**، علیه فاطمیان شیعی دست به قیامی گسترده زد، اما سرانجام شکست خورد. پس از آن، شورش‌های خارجیان فروکش کرد.

اصول اعتقادی خوارج

مهم‌ترین اصول اعتقادی خوارج، عبارت‌اند از:

← تکفیر

همه خوارج به اتفاق آراء مرتکب کبیره را **کافر** و از اصحاب جحیم می‌دانستند.^[۲۲] ^[۲۳] از این عقیده که در تقابل با **عقاید شیعه** و **مرجنه** و **معتزله** است،^[۲۴] ^[۲۵] و فرقه‌های مرجنه و معتزله به واکنش به آرای خوارج شکل گرفتند، دو فرع ناشی می‌شود:

← فرع اول

هر جا که خوارج حاکم نباشند، دارالکفر است و هر کس در دارالکفر ساکن شود، کافر است و باید علیه او قیام کرد. چنانچه خلیفه یا امام (تعبیر رایج در ادبیات کهن دینی) گناه کبیره‌ای انجام دهد، مسلمان نیست و قیام ضد او نه تنها یک **حق**، بلکه اقدامی **واجب** است.^[۲۶] ^[۲۷]

← فرع دوم

خوارج سرزمینی را که تحت حاکمیت چنین امامی است، سرزمین کفر می‌دانستند و ریختن **خون** مردمان ساکن در آن را **جایز** می‌شمردند و براساس این دیدگاه به کشتار مردم می‌پرداختند. (این کشتارها در طول حیات سیاسی خوارج وجود داشته است).^[۲۸] ^[۲۹] ^[۳۰]

← خلافت

از دیدگاه خوارج تعیین **خلیفه** نه از طریق **نص** و نه **استخلاف** و نه براساس قریشی‌بودن، بلکه از طریق انتخاب مردم انجام می‌پذیرد و پس از واگذاری رهبری به او، وی حق ندارد کسی را به **تحکیم** و داوری در کار حکومت بگمارد.^[۳۱] ^[۳۲] ^[۳۳] ^[۳۴] بر این اساس خلافت **ابوبکر** و **عمر** و نخستین سال‌های حکومت **عثمان** درست بوده و عزل عثمان پس از آن‌که در کار حکومت به **بدعت** گرایید، واجب بود. درباره امام علی (علیه‌السلام) نیز **عقیده** داشتند انتخاب امام باید با رای و انتخاب آزاد مردم صورت گیرد. حکومت، اختصاص به امام علی علیه‌السلام و فرزندان او ندارد. جایز است که اساساً در عالم امامی نباشد. و خلافت امام، صحیح و پذیرفته شده است و فقط در تحکیم خطا کرده و به همین سبب کافر شده است.^[۳۵] **حکومت** و امارت موروثی نیست. خروج علیه امامی که خلاف **سنت** عمل کند واجب است. ضرورت وجود امام به دو دلیل است.

الف) **امامت نماز**

ب) فرماندهی **جهاد**.

← برابری میان عرب و موالی

از دیگر اندیشه‌های خوارج برابری میان **عرب** و موالی در حقوق و تکالیف و خلود گناه‌کاران در **جهنم** است.^[۳۶] ^[۳۷] ^[۳۸]

پانویس

- ↑ طباطبایی حکیم، سید محسن، مستمسک العروة، ج ۱، ص ۲۸۷.
- ↑ مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۲۲۵-۲۴۰.
- ↑ شهرستانی، ابوالفتح محمد، الملل و النحل، ج ۱، ص ۱۲۱، تحقیق احمد فهیمی محمد، بیروت - لبنان دارالکتب العلمیه.
- ↑ منقری، نصر بن مزاحم، وقعة صفین، ص ۲۱۱ به بعد، تحقیق عبد السلام محمد هارون، القاهرة، المؤسسة العربية الحديثة، الطبعة الثانية، ۱۳۸۲، افسست قم، منشورات مکتبه

۵. ↑ شهرستاني، ابوالفتح محمد، الملل و النحل، ج ۱، ص ۱۰۶، تحقيق احمد فهمى محمد، بيروت - لبنان دارالكتب العلمية.
۶. ↑ ابن خلدون، عبدالرحمن بن محمد، تاريخ ابن خلدون، ج ۳، ص ۱۷۸، تحقيق خليل شحادة، بيروت، دارالفكر، ط الثانية، ۱۴۰۸/۱۹۸۸.
۷. ↑ دینوری، احمد بن داود، الاخبار الطوال، ص ۲۰۶ ۲۰۵، تحقيق عبدالمنعم عامر مراجعه جمال الدين شيالك، قم، منشورات الرضى، ۱۳۶۸ ش.
۸. ↑ ابن اثير، عزالدين، اسد الغابة فى معرفة الصحابة، ج ۲، ص ۶۱۶ - ۶۱۷، بيروت، دارالفكر، ۱۴۰۹/۱۹۸۹.
۹. ↑ ابن قتيبة دینوری، عبدالله بن مسلم، الامامة و السياسة ج ۱، ص ۱۷۹، تحقيق على شيرى، بيروت، دارالاضواء، ط الاولى، ۱۴۱۰/۱۹۹۰.
۱۰. ↑ ابن اثير، عزالدين، اسد الغابة فى معرفة الصحابة، ج ۲، ص ۲۵، بيروت، دارالفكر، ۱۴۰۹/۱۹۸۹.
۱۱. ↑ دمشقى، ابن كثير، ابوالفداء اسماعيل بن عمر البداية و النهاية، ج ۸، ص ۲۶۱، بيروت، دارالفكر، ۱۴۰۷/۱۹۸۶.
۱۲. ↑ بغدادى، ابومنصور، الفرق بين الفرق، ص ۱۷ ۱۸، تحقيق و تصحيح محمد محى الدين عبدالحميد، مصر (قاهرة)، مكتبة محمد صبيح و اولاده، بى.تا.
۱۳. ↑ شهرستاني، ابوالفتح محمد، الملل و النحل، ج ۱، ص ۱۳۱، تحقيق احمد فهمى محمد، بيروت - لبنان دارالكتب العلمية.
۱۴. ↑ شهرستاني، ابوالفتح محمد، الملل و النحل، ج ۱، ص ۱۳۳، تحقيق احمد فهمى محمد، بيروت - لبنان دارالكتب العلمية.
۱۵. ↑ علامه حلى، حسن بن يوسف، منتهى المطلب (ق)، ج ۳، ص ۹۹۰.
۱۶. ↑ دائرة المعارف تشيع، زير نظر: احمد صدر سيد جوادى، كامران فائى، بهاءالدين خرمشاهى، حسن يوسفى اشكورى، تهران، نشر محبى، چاپ اول، ۱۳۸۶، ج ۷، ص ۳۹۵.
۱۷. ↑ نراقى، احمد بن محمد مهدى، مستند الشيعه، ج ۱، ص ۲۰۴.
۱۸. ↑ امام خمينى، روح الله، تحرير الوسيلة، ج ۲، ص ۱۲۶.
۱۹. ↑ مشكيني اردبيلي، على، الفقه المأثور، ص ۲۵۹.
۲۰. ↑ شيخ انصارى، مرتضى، كتاب الطهارة، ج ۵، ص ۱۴۴-۱۴۶.
۲۱. ↑ موسوى اصفهانى، ابوالحسن، وسيلة النجاة، ص ۷۲۵.
۲۲. ↑ مقدسى، مطهر بن طاهر، البدء و التاريخ، ج ۵، ص ۱۴۲، بور سعيد، مكتبة الثقافة الدينية، بى.تا.
۲۳. ↑ ابن عبرى، غريغوريوس الملطى، تاريخ مختصر الدول، ص ۹۷، تحقيق انطون صالحانى اليسوعى، بيروت، دار الشرق، ط الثالثة، ۱۹۹۲.
۲۴. ↑ مقدسى، مطهر بن طاهر، البدء و التاريخ، ج ۵، ص ۱۴۲، بور سعيد، مكتبة الثقافة الدينية، بى.تا.
۲۵. ↑ مسعودى، على بن حسين، مروج الذهب و معادن الجواهر، ج ۲، ص ۱۲۸، تحقيق اسعد داغر، قم، دارالهجرة، ج دوم، ۱۴۰۹.
۲۶. ↑ مقدسى، مطهر بن طاهر، آفرينش و تاريخ، ج ۱، ص ۹۴، ترجمه محمدرضا شفيعى كدكنى، تهران، آگه، ج اول، ۱۳۷۴.
۲۷. ↑ مسعودى، على بن حسين، مروج الذهب و معادن الجواهر، ج ۳، ص ۱۲۸، تحقيق اسعد داغر، قم، دارالهجرة، ج دوم، ۱۴۰۹.
۲۸. ↑ دینوری، احمد بن داود، الاخبار الطوال، ص ۲۰۶ ۲۰۵، تحقيق عبدالمنعم عامر مراجعه جمال الدين شيالك، قم، منشورات الرضى، ۱۳۶۸ ش.
۲۹. ↑ ابن خلدون، عبدالرحمن بن محمد، تاريخ ابن خلدون، ج ۲، ص ۶۳۹، تحقيق خليل شحادة، بيروت، دارالفكر، ط الثانية، ۱۴۰۸/۱۹۸۸.
۳۰. ↑ ابن خلدون، عبدالرحمن بن محمد، تاريخ ابن خلدون، ج ۳، ص ۱۸۲، تحقيق خليل شحادة، بيروت، دارالفكر، ط الثانية، ۱۴۰۸/۱۹۸۸.
۳۱. ↑ اشعري، على بن اسماعيل، مقالات الاسلاميين و اختلاف المصلين، ج ۱، ص ۴۵۴، تحقيق محبى الدين عبدالحميد، قاهره، مكتبة النهضة المصرية، ۱۳۶۹ ق.
۳۲. ↑ اشعري، على بن اسماعيل، مقالات الاسلاميين و اختلاف المصلين، ج ۱، ص ۱۵۷، تحقيق محبى الدين عبدالحميد، قاهره، مكتبة النهضة المصرية، ۱۳۶۹ ق.
۳۳. ↑ شهرستاني، ابوالفتح محمد، الملل و النحل، ج ۱، ص ۱۳۳، تحقيق احمد فهمى محمد، بيروت - لبنان دارالكتب العلمية.
۳۴. ↑ شهرستاني، ابوالفتح محمد، الملل و النحل، ج ۱، ص ۱۱۹، تحقيق احمد فهمى محمد، بيروت - لبنان دارالكتب العلمية.
۳۵. ↑ شهرستاني، ابوالفتح محمد، الملل و النحل، ج ۱، ص ۱۲۵، تحقيق احمد فهمى محمد، بيروت - لبنان دارالكتب العلمية.
۳۶. ↑ شهرستاني، ابوالفتح محمد، الملل و النحل، ج ۱، ص ۱۳۳، تحقيق احمد فهمى محمد، بيروت - لبنان دارالكتب العلمية.
۳۷. ↑ بغدادى، ابومنصور عبدالقاهر بن طاهر تميمى، الفرق بين الفرق، ص ۲۵، تحقيق و تصحيح محمد محى الدين عبدالحميد، مصر (قاهرة)، مكتبة محمد صبيح و اولاده، بى.تا.
۳۸. ↑ بغدادى، ابومنصور، الفرق بين الفرق، ص ۷۲ - ۷۴، تحقيق و تصحيح محمد محى الدين عبدالحميد، مصر (قاهرة)، مكتبة محمد صبيح و اولاده، بى.تا.

منبع

- فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بيت (عليهم السلام)، ج ۳، ص ۵۱۴ ۵۱۵.
- سایت پژوهه، برگرفته از مقاله «فرق اسلامى دوره اموى (۲)»، تاريخ بازيايى ۱۳۹۵/۰۴/۲۱.
- سایت پژوهه، برگرفته از مقاله «خوارج»، تاريخ بازيايى ۱۳۹۵/۱۰/۱۶.